

ŞEHNAMEDE TÜRKLER*

Çev. : Yrd. Doç. Dr. Harun GÜNGÖR

Şehname sadece hayal mahsulü şiirleri içine alan bir eser olmayıp, aynı zamanda köklü bilgileri de ihtiva eden bir eserdir. Firdevsi bize İran kralığının kuruluşundan başlayarak Sasani hanedanlığının sonuna kadar tarihi bir tablo sunarken, uzun tarihleri süresince barış ve savaşta İranlılarla temasta bulunan milletleri ilgilendiren sayısız detaylar da vermektedir. Şehnamede tarihi gerçeklere uygun olarak, İranlılarla Türk toplulukları, Çinliler, Yunanlılar ve Araplardan sıkça bahsedilirken İrandan uzakta bulunan Hintliler, Berberi ve Hazarlarla, daha önemsiz küçük topluluklardan yani, Kürtler, Ermeniler ve Lurlar'dan bahsedilmiyor.

Şehnameden edindiğimiz bu bilgiler, eski Türklerle İranlılar arasındaki ilişkiler üzerinde tek kaynak değildir. Tersine, X. yüzyıl öncesinde bu ilişkileri ortaya koyan, açığa çıkaran sayısız kaynaklar vardır. Böyle olmakla birlikte, Türkoloji ile ilgilenenler gerçekliği, doğruluk, önemi ve muhtevası görülmüş, anlaşılmuş olan bu eseri bir yana bırakmamalıdır.

Şehnamenin ihtiva ettiği bilgilerden yararlanabilmek için onun değerinin bilinmesi gerekir.

Firdevsi, destanının konusunu yazılı âbidelerden, Pehlevi kroniklerinden ve birazını da sözlü geleneklerden toplamış, onlardan

(*) Doğunun ve bütün dünyanın sayılı, epepe (destan) lerinden biri olan Şehname, Türk tarih ve kültürü açısından zengin bilgiler ihtiva etmektedir. Böyle olmasına rağmen, yurdumuzda konu ile ilgili hiç araştırma yapılmamış, hatta Şehname'nin bütünü bile günümüz Türkçesine çevirilmemiştir.

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Necati Luğal'e tercüme ettirilerek Dünya Edebiyatından Tercüme/Şark - İslam klasikleri : 10, Ankara 1945-1955» yayınlanmışsa da bu, Şehnamenin ilk dört cildinin tercümesi olup tamamı değildir.

Şehname'nin Türk tarih ve kültürü açısından taşıdığı önemi gözönüne alarak, Tadeusz Kowalski tarafından hazırlanan «Les Turcs dans le Şahname, Rocznik Orientalistyczny tom, XV, 84-97 (Krakow 1949)» incelemeyi tercüme etmeyi uygun bulduk. (Çeviren)

almıştır. Fakat, dış dekor, şekiller ve renklerin örttüğü isimler, tarihi fikirler onun faydalandığı kaynakları tanımamızı engellemektedir. Zira onda, realitenin günlük gözlemi şiirsel hayallerle tamamlanmıştır.

İranlı şair Firdevsi, Türkleri doğrudan doğruya tanıdığı gibi anlattı. Zira kendisi İran'ın Kuzey - Doğu sınırındaki Horasan eyaletindendi ve bu muntika Orta Asya steplerinden batıya doğru hareket eden Türklerin göç yolları üzerinde bulunuyordu.

İranlı unsurların sakin ve medeniliğine karşı, stepte yaşayan Türklerin daha dinamik ve savaşçı bir ruha sahip olduklarının bilinmesi, Firdevsi için teorik bir problem değildi. İranlılarla Türkler arasındaki muharebelerin, savaşların tarihi kaynaklarını çok önceden bilen, öğrenen şair, onları başka türlü hayal edemezdi. Gözönündeki savaşların cereyanı eski savaşların oluş biçimini canlandırıyor, gözler önüne seriyordu.

Ülkesinde hergün karşılaştığı Türkler, belli bir ölçüde de olsa İranlaşmışlardı. Zira göçebeler tarafından da kabul edilen bu değişme, tarım kültürü ve yerleşik bir kültürle karşılaşma neticesinde meydana gelmişti. Bu kültürle karşılaşan göçebe Türkler ona boyun eğmeye mecbur oldular.

Türk topluluklarının İranlaşması; Perslerin doğrudan komşuluğu, daha yüksek oranda da onlarla karışmaları sebebiyle dik-kate değer bir seviyeye yükseldi. Bu durum özellikle zengin sınıfları, idarecileri ve daha alt seviyede kalmış, ilkel halini devam ettiren göçebeleri ilgilendiriyordu. Firdevsi'nin Horasan'da oturduğu zaman durum böyle olmalıydı. Şüphe yok ki, onunla karşılaşan Türkler iki dilli, giyimlerine, savaş tekniklerine, gelenek ve göreneklerine, günlük meşguliyetlerine varıncaya kadar büyük oranda, İranlaşmışlardı. Firdevsi tarafından ileri sürülen bu görüşler, Türk yüksek sınıflarının (bir kısmı hariç) İranlılardan pek farklı olmadıklarını göstermektedir.

Şehnamede Türk ülkesi genel olarak «Turan» veya «Turan Zemin», nadiren de «Şehr-i Turan», «Marz-i Turan» adını taşımaktadır. Asya'dan İran'ın Kuzey - Doğusuna kadar Türklerle meskun sınırsız alanları ifade eden bu mefhum pekiyi tanımlanmamıştır. Ceyhun Amu-derya, eski «Oxus» bu iki dünyayı ayıran sınırdır. Böyle olmakla birlikte, Firedun tarafından devletin bölündüğü za-

man bu sınır hakkında hiçbir bilgiye rastlamıyoruz. (V. I 77/2** Sadece Tahmasp oğlu Zav'ın idaresi altında Ceyhuni'dan Tur vilâ-yetine, Çin ve Hotan'a kadar uzanan Türk toprakları hakkında şekli bir anlaşmanın imzalandığını öğreniyoruz. (Ze-Ceyhûn hemi tâ ser merz-i tur V.I 281, 33)...

Firdevsi'ye göre, Türklerle (Turanlılar) İranlılar arasında başlayan bitmez tükenmez savaşlar sırasında bütün Türkler, Ceyhun nehrini geçip İranlıları bu nehrin gerisine attılar. Sasaniler devrinde Behram Gor, Türklerle aralarında sınır olmak üzere kireçlenmiş bir taş (sınır taşı) dikmiş, Yazgird'in oğlu Piruz, Türklerle savaşa katıldığında bu taşı bulmuştur. Henüz çözülen bu abidede ne Türklerin ne de İranlıların bu sınırı geçmelerine izin verilmediği ifade edilmektedir. (B. VIII 2270, V. 51 - 53)

Aynı yerde, aynı amaçla Piruz da bir kale (Menâre - B. VIII. 2270, v. 56) inşa ettirmiştir. Bilgin ve maharetli bir zat olan Nuşin Revan, Perslere ait verimli toprakları göçebe step halkının akınlarından korumak için, yapı malzemesi olarak taş ve harç kullanarak ortadan kaldırılması imkânsız bir kale inşa ettirmiştir (B. VIII 2328/9, v. 315)

Turan ve Türkler (Turanlılar) dan Şnâmenin ilk bahseddiği İranın VI. kralı Firedun zamanına rastlar. Bu devirden başlayan sözedilme, bahsedilme destanın sonuna kadar devam etmektedir. İranlılarla Turanlılar arasındaki münasebet daima düşmanca bir karakter taşımaktadır. İlişkiler açısından, İranlıların Bizanslılarla ilişkileri ile Türklerle ilişkileri arasında fark vardır; zira. Perslerle Türkler uzun zaman savaşmış veya savaşa hazır durumda bulunmuş, iki kavim arasında sürekli bir barış olmamıştır. Öyleki, şüpheli, karşılıklı kin ve nefret iki milletin geleneklerine, millî duygu ve düşünüşlerine kadar girerek kökleşmiştir. Politik anlaşmazlıkların giderilmesi için bir takım anlaşmalar yapılmışsa da durum değişmemiştir.

İran ve Turan arasındaki anlaşmazlık, çatışma Pers destanına yeteri kadar giren yönetici bağı ile devam etmiş, iki millet arasındaki anlaşmazlık yöneticilerin şahsında devam ettirilmiştir.

(**) V — Vullers Yayını

B — Baruhim yayını (Téhéran 1934 - 1936)

İranlılarla Turanlılar arasındaki menfaat ve karakter ayrılığı, kin ve rekabet, birbiri ile beraber yaşamak zorunda kalmış iki topluluğun kendi aralarında savaşmalarına sebep olmuştur. Şehname'de yukarıda gösterilen sebepler dışında ikinci plânda yer alan sebepler ve şahıslar da vardır.

Firdevsi sık sık İranlılarla Türkler arasındaki karakter zıtlığından bahsetmekte, zıtlığın ifadesi olarak birinin karakterini suya, diğeriinkini ise ateşe benzetmektedir. (V. II 637, v. 2037)

«İki unsur; biri ateş, diğeri su. Kalbin derununda biri diğeri-ne baş kaldırır.»

Halbuki, her ikisini bir yere koymak imkânsızdır (V. III 1144, v. 58)

«Birbirine karışan iki şey; su ve ateş, biri diğeri yok eder» Dahası (V. II 643, v. 2154).

«Minocihr ve Afrasyab'ın yüksek idealleri yüzünden İran ateş, Turan suya benzedi.»

Eski İran geleneklerini dosdoğru yansıtan Şehnameye göre, İran dünyası ile Türk dünyasının birbirine karşı oluşları, bu halkları yöneten eski kralların politik uygulamaları sonucudur. Mito-lojik kralların VI. olan Firedun, krallığı üç oğlu Salm, Tur ve Erağ arasında paylaştırır :

Salm'e «Romen» eyaletini, Rum ve bütün batı (havar) yı, Tur'a Çin ve Turan'ı, üç çocuğunun en küçüğü olan Erağ'a ise an a- baba yurdunu yani, İran'ı, ok atabileceği stepleri «deşt-i ni-zevaran», diğeri bir ifade ile Arap ülkelerini verdi. Küçük çocuğuna doğduğu yerin beylik arazi olarak bağışlanması diğeri iki kardeşte kıskançlık uyandırdı. Erağ, sinsice hazırlanmış bir plânla kardeşi Tur tarafından öldürüldü. Bu kardeş kavgası bütün tarih boyunca iki ülkenin ilişkilerini çökertip, ortadan kaldırdı. Erağ'ın oğlu Mi-nocihr, iki kötü amcaları Salm ve Tur'u bir savaşta öldürerek ba-basının intikamını aldı. Turan hükümdarı Afrasyab'la aralarındaki birbirini yoketme savaşı artarak devam etti.

Egemen güçlerin eski anlaşmazlıklara son verme çabaları, birbirine düşmanlık ve kin duyan iki toplumu barıştırmaya yet-

medi. Bu çabalar karşılıklı duyulan güvensizlik, tiksinti vb... sebeplerle başarısızlığa uğradı. «Zira hiçbir İranlı, Türk dostu olmayacaktır.» Bunun tersine, Türklerle İranlılar arasında bir kardeşlik yerleştirmeye çalışmak, böyle bir teşebbüste bulunmak, onlara ızdırab ve acı vermekten başka birşey getirmeyecek bir deney olacaktır. (B. IX 2834/5, v. 2817 - 8)

Zorba Behram Gobin (Cobin), Çin hükümdarı kız kardeşi Gordiye ile evlenmek istediği zaman bu sözleri söylemişti.

Etnik gruplardan birinin diğeri ile ilişkisi, söz konusu olan bir kahramanın tarihte oynadığı rolü belirtir. İki düşman unsurun bir kişilikte veya «Dü nejâde» denilen bir şahısta beklenmedik eriyişi, yok oluşu ancak, ölüm sebebi ile feshedilebilen trajik bir anlaşmazlığın düğümünü meydana getirir.

Krallık prensi Siyavuş'un, oğlunun ve Turanlı bir annenin hikâyesi, iki düşman grubu ayıran uçurumu ortadan kaldırmanın imkânsızlığının hikâyesidir. Kral Ka'us'un ihtiyatsız politikası nedeniyle Afrasyab'ın kucağına düşmüş olan Siyavuş, Turanda kendini emniyette hissetmişse de neticede, Afrasyabın kardeşi Garsivaz'ın entrilerinin kurbanı olarak alçakça öldürülür. Zira : «İranlı bir kimse Turanda oturmak için bir yer ararsa, yiyecek olarak kan veya zehire sahip olacak (V. II 834, v. 1100)

Yukarıdan beri işaret edildiği gibi, İran epopesindeki Türkler kendilerine bugünkü Türkler gibi bakıldığının farkında bile değildir. Her ne kadar Şehname, uzak geçmişteki Türk - İran savaşları hakkında bilgi veriyorsa da bu, Türklerin İranlılarla direkt bir ilişkide bulduklarını göstermez. Krallar Kitabı (le Livre des Rois) ında rastlanan «Tûran» ve «Tûri» kelimeleri yerleşik İran kültürünü tehdit eden Hind - Avrupa göçebelerini ifade etmelidir. Her ne kadar Türklerde İran kültürünü tehdit etmişlerse de bu, daha sonraki devirlerdedir. Kullanılan «Tûr» kelimesi ile ifade edilen kavim, Hind - Avrupa kavmi iken; Altay ırkına mensup «Tûr» kavmi ile karıştırılmış bu da Firdevsi'nin bazı konularda hata yapmasına sebep olmuştur.

Firdevsi çoğu kez, hikâyelerini anlatırken kaba bir anokronizme gidiyor, aldırma ve umursamazlıkla bazan çok önce geçmiş olayları kendi zamanında imiş gibi gösteriyor. Meselâ : Eski Grekleri Bizans'lılardan ayırmıyor ve onları huristiyan olarak mülâha-

za ediyor. Yine, Darius, Greklerle yaptığı bir savaşta kendi elinde bulunan kırk Katolik'i öldürüp düşmanların haçını alıyor (V. III 1769, v. 214) . Ayrıca Zerdüşt'ün doğumundan önceki yıllarda ateş küllü kutsal tapınaklarının (Ateşgede) varlığını kabül ediyor ki, bu terim sadece Zend - Avesta yazmalarında bulunmaktadır. (V. III 1283, v. 219)

Tarihi gerçeklere zit fakat, psikolojik temayüllere uygun bu destanın bizi ilgilendiren tarafı, Türkler ve Turanlılar hakkında Sasaniler devrine kadarki süre içinde onların tarihine ışık tuta-bilecek bir kısım hususları ihtiva etmiş olmasıdır.

Şehnamede kapalı bir biçimde de olsa Zerdüştlük öncesi İran ve Turan dininden de bahsedilmektedir. Gelişi güzel bir tarzda destana yayılmış sözlerde şair, Türkleri de İranlılar gibi monoteizme bağlı, Alah'ın insan kaderi üzerindeki mutlak gücünü tanıyan, ona tapan insanlar olarak kabul etmektedir. Afrasyab'ın ihtiyar kumandanı Piran'ın Siyavuş'un ağzını büyü ile çarptırdığını, Siyavuş'un ise bu durumdan kurtulmak için «her zaman Allah'ın adını andığını» okuyoruz. (V. II 595, v. 1323)

Şehnamede az da olsa, Türklerin İranlılarinkinden başka bir rite sahip olduklarına dair bilgilere de rastlamaktayız. (V. II 613, v. 1638)

«İşte böylece bu onların kendi dinlerine daha uygun geliyor»

Çoğu kez kronolojik bir sıra takip etmeyip, Türklerle Perslerin dini farklılıklarını, onların birbirinden farklı inanışlara sahip olduklarını unutan şair, ikincilerin yani, Perslerin kurumlarını da birincilere mal ediyor. Meselâ : Afrasyab melek konseyini «Mab-dân» İran kuvvetlerine karşı kullanılacak savunma araçlarını müzakere etmek için toplantıya çağırıyor. (V. II 1017, v. 967) Aynı şekilde (V. III 1143 v. 34). Diğer bir pasajda Afrasyab'ın çok sevdiği başkenti «Kunduz» —daha sonra «Baykan» adı verilmiş— da da Firehun tarafından yapılan, altınla süslü Zend - Avesta kopyasını içine alan bir ateşgede tapınağı bulunduğunu öğreniyoruz. (V. III 1238, v. 219)

Bütün bu anlatılanlara rağmen Rüstem, Turanlıların putperest olarak yaşadıklarını ifade ederek «ben putlara taparak yaşayanların (putperestlerin) başını ezecek ve onlara Allah'ın aydınlık yolunu göstereceğim» demektedir. (V. II 1010, v. 847)

Kral Gustasp, Zerdüştlüğü kabul ettiği zaman, Turnahılarla yapılan savaşta dini motif ön plâna geçmiştir. Argasp, zamanın Çin ve Turan hükümdarlarına Gustasp'ı göndererek atalarının dine zıt olan dinlerini terketmelerini istemiş, bu yüzden de Firdevsi, onu, putperestlerin kralı (V. III 1513, v. 285) diye adlandırmıştır. İki ülke arasında savaş kızışıp Argasp'ın kuvvetleri Belh'i istila ettiği zaman bütün kutsal kitapları yakmış, Guebres'lerin yolunu inkar eden (V. III 1559, v. 1096/99) 80 din adamı (hırbad) nı kutsal ateş karşısında öldürmüştür. «Guebre'lerin Yolu» deyi mi aşağılayıcı bir durumu ifade için kullanmışa benzemektedir. Zira aynı deyim, dualizm peygamberine düşman Nisibin hıristiyanları için de kullanılmıştır. (B. VII 2060, v. 540)

Firdevsinin Türkleri sosyal kurumlar yönü ile de büyük ölçüde İranlılarla benzerlik göstermektedir. Şöyle ki; Devletin başında Kral (Şah) vardır. Kral başkent olan «Kunduz» veya «Gang» V. II 596, v. 1351) da oturmakta olup, kralın çevresinde feodal beyler (şövalyeler), kahramanlar ve kralın müşavirleri olan din adamları (prêtres) bulunmaktadır. Firdevsiye göre Türklerle İranlılar arasında büyük bir farklılık yoktur. Türkler yaşayış biçimleri, krala karşı tutumları, yüksek sınıfların varlığı, giyinişleri, örf ve adetleri ile İranlılara benzemektedirler.

Turanlıların kahramanlarının isimleri büyük oranda İranlılarınki ile aynılık göstermektedir. Meselâ : Afrasyab ile Siyavuş ve onların taraftarları arasında oynanmış olan Polo (Çevgen) oyununda Turanlılarca alınan isimler Gulbad, Garsivaz, Gahn, Pulad, Pıran, Nastıhan, Hôman (V. I 600, v. 1413 - 14) ki çoğu İranlı isimleridir. Bununla beraber bu isimleri alan adamlar orijinleri itibarıyla Türktürler.

Kadın isimleri de yukarıda izah edildiği gibidir. Meselâ : Pıran'ın hanımı, Afrasyab'ın ekibinde olanlar gibi saf İranlı ismi taşımaktadır. (Gülşehr) Şehnamede azda olsa Türkçe isimlere de rastlanmaktadır. Onlardan birkaçı (Demûr. V. II 635, v. 2003), (Karahân, V. III 1008, v. 263), (Tarhan, V. III 1616, v. 2121).

Turan ülkesinde bulunan yer isimleri de birkaçı istisna : (V. II 592, v. 1278 ve 595, v. 1321) Mohl edisyonunda II 304, Kıfçak taşı, ve B. IX 3012, v. 778 Kaçgar başı) Ceyhun nehrinin diğer yakasında bir bölge. Afrasyab'ın sarayından dönerken Siyavuş'un geçtiği yer.

İhtimal ki, yer isimleri, İranlıları andıran şahıs isimleri başlangıçta Türk isimlerinin tercümesinden başka birşey değildir. Meselâ : Pulâd, Türkçe Demir kelimesinin Farsça tercümesidir.

Şüphesiz Firdevsi, İran ve Türk dünyası arasındaki dil farklılığını tam olarak anlıyordu. Bu farklılık Şehnamede, İranlılarla Türkler arası ilişkilerde mecburi tercüman kullanılması biçiminde gösterilmiştir. Baskın sırasında Rô'in-diz'e müstahkem bir mevki verildiğinde (V. III 1616, v. 2121).

«Gururlu Tarhan, tercümanı ile kale yönünden koşarak geldi»

Yine Turanlı Hôman, İranlı şövalyelerle çarpışmak üzere hareket ettiği zaman, onlarla anlaşmak için yanında bir tercüman götürdü. (V. III 1164, v. 441)

«Tan ağarırken yanında vahşi bir aslan ve bir tercüman olduğu halde ata bindi»

İranlılar da Hômanla konuşmak için, Türkçeyi iyi bilen bir tercümanın yardımını istediler. (V. III 1165, v. 461)

«Hôman'a git, bizim söylediğimiz bütün sözleri ona Türkçe olarak söyle.»

Bazen. Hôman'la savaşta asker içinden Türkçeyi iyi bilen bir tercüman seçti. (V. III 1177, v. 716)

Çevgen oyunu esnasında Siyavuş, konuştuklarının Türkler tarafından anlaşılması için kendi ekibine Pehlevi dilinde öğütler veriyor. (V. II 602, v. 1144)

Türklerin anlamamalarını istediği bu öğütleri Afrasyab anlıyor. (V. II 602, v. 1149)

Rüstem'in Turanlı kahraman Puladvard ile muharebesi sırasında Afrasyab, oğlu Sede'ye, Puladvard'a öğüt vermek için gitmesini, Rüstem'in anlamaması için de öğüdünü Türkçe vermesini emreder. (V. II 1041), v. 1375)

«Ona Türkçe söyle, işaret et, ayaklarını çek, belki fil vücutlu kahraman devrilir.»

Düşman bir ülkede harekete geçmek, daha etken olabilmek için yabancı dili bilmek mutlaka gerekli idi; Gev. Turan ülkesinde Keyhüsrev'i ararken daima Türk dilini kullanmıştır. (V. II 715, v. 611)

Gamasp kuşatılıp Gustap'ın kampından kaçtığı zaman, Türkçeyi çok iyi bildiği için hiç kimse onu tanıyamamıştır. (V. III 1565)

İran ve Turan arasındaki ilişkilerin canlılığı nedeniyle her iki dili —Türkçe ve Farsça— iyi bilen insanların sayısı az olmadığı gibi, diğer dilleri de iyice konuşanlar vardı. (V. II 981, v. 359)

Adil Ruşin Revan'ın saltanatı sırasında «İran'da yabancı diller öğretiliyor, ilimler ruhlar aydınlanıyordu. (B. VII 2447, v. 2411)

Terminoljiye gelince, Türk dili genelde «Türki», bazan da «Türri» (Meselâ : V. II 889, not, v. 8) eski İran dili ise aslında Sasaniler zamanında «Pehlevî», veya «Pehlevânî» adı ile adlandırılıyordu.

Şehamenin Türklere verdiği İrani karakter yüzünden Destan-da, Türklerin maddi kültür unsurları, yaşama tarzı, örf ve adetleri hakkında daha belirleyici detayları bulmak mümkün olmamaktadır.

Yukarıda da işaret edildiği gibi Şehname, Türklerde, İran devlet şekline paralel bir devlet yapısı olduğu, devletin başında kral bulunduğu, bu krala «Şah» ünvanının verildiği izah etmekte Gustasp devrinden itibaren Türk Kralının kudretinin Çin Türkleri hatta Çinliler üzerine kadar uzandığını açıklamaktadır. (V. III 1513, v. 286)

Bu nitelikteki kral bazan «Hakan» ünvanının da taşımakta olup, Destanın Dakiki'yi esas alan bölümünde Turan hükümdarı Argasp, Çiğil Kralı (V. III 1521, v. 426) ünvanı ile zikredilmekte, aynı zamanda bu krala Karlukların da boyun eğdikleri ifade edilmektedir. (V. III 1522, v. 450) Böyle olmasına rağmen, bu ünvanı pek tutunmamış, yaygınlaşamamıştır. Bu ünvanların yanında (V. III 1576, v. 13 - 89; B. VIII 2629, v. 1124 Sipehdar ve Salar-ı Türkân ve Çin), (B. IX 2801, v. 2230) gibi ünvanlar da kullanılmıştır.

Devletin sınırları ve etnik yapısına gelince, Şehnameye dayanarak bu konuda belli bir fikre sahip olmak zordur. (V. III 1578, v.

1413'e göre Çiğil Kralı, Turan ve Çin halkının askeri içindedir. «Herat» sultanı «Save» ve oğlu «Parmude» (B. VIII 2629, v. 1124) Türk ve Çin kral ünvanını taşımaktadır. Şehnamenin diğer bir yerinde Çin Hakanı B. VIII 2632 v. 1172 ünvanı zikredilmekte, sonuçta Eftalitler'in Türk devleti içinde oldukları belirtilmektedir.

Güneş, İranlıların sembolü olduğu gibi, ay da Türklerin sembolüdür. Afrasyab'ın bayrağında yıldızla işlenmiş yarım bir ay parlamaktadır. (V. II 593, v. 1292)

«Mor menekşe zemin üzerinde, tepede yarım bir ay'la altın işlemeli ipek bayrak...»

Burada hilâlden bahsedilmiş olduğunu kabul etmek zorundayız. Eğer böyle olmasa idi, dolunayı güneşten ayırdetmek mümkün olmazdı. Zira Firdevsi bunların çoğunu kendi hayal gücü ile yaratmaktadır. Diğer yandan, İranlılarında sarı bayraklarının tepesinde güneş resmi ile yıldızlı yarım ay'a rastlanmaktadır. (V. I 478, v. 734)

Diğer bir pasajda Afrasyab'ın bayrağının siyah, İranlıların bayrağının aslan resimli, menekşe mavisi olduğunu görüyoruz. (V. III 1341, v. 1340/1) Burada şunu da belirtmek isteriz ki, Turan ve Çin kralı Argasp'ın ordusunda kullanılan bayrakta Türklerin totemi olan bir kurt resminin varlığı da şehnamede zikredilmektedir. (V. III 1512, v. 277) ***

Yukarıda sembollerin farklılığından bahsedilmişti. Aşağıdaki pasajda İranlıların sembolü güneş, Türklerin sembolü olan ay, İranlılar ve Türklerin belirleyici işareti, kavimleri belirleyen alametler olarak kullanılmıştır. (V. III 1145, v. 76/7)

«Ben Zerdüşt din adamları (mobad) ından işittim ki, Türklerin ay'ı yükseldiği zaman, o, İran güneşi tarafından yaralancak.»

(***) Kowalski, Türklerin totemist olduklarını, Kurt'u totem olarak kabul ettiklerini ifade etmişse de son yapılan araştırmalar Türklerin totem inancında olmayıp, Tek Tanrıya inandıklarını ortaya koymuştur. Konu ile ilgili olarak bkz: Prof. Dr. Hikmet Tanyu, İslâmlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı, Ankara 1980; Türklerin Dinî Tarihçesi, İstanbul 1978. (Çeviren)

Pasağ zamanından itibaren Türk sultanlarının çadırı Pars derisinden. (V. III 1283, v. 225)

«Kale içinde, Türk sultanı Basağ'ın geleneğine göre Pars derisinden çadırlar bulunuyordu.»

Türklerin giyimi İranlıların giyiminden iki hususta farklılık gösteriyordu :

1. Başlık
2. Kuşak

Belh şehrinin Türkler tarafından alındığı haberini kocasına ulaştırmak için, gizlice tebdil-i kıyâfetle Belh'ten çıkan Gustasp'ın hanımı «Türklerin giyindiği gibi giyinip sarınmıştı.» (V. III 1559, v. 1101)

Yine aynı şekilde, Türkler tarafından kuşatılmış İran kampından İsfendiyar'ı kurtarmak için kaçmayı plânlayan Gamasp, «bir Turan mantosu giydi, rehbersiz olarak dağdan indi, başına, tüyler dikilmiş bir başlık geçirdi, Türkler gibi giyinip bir Türk atına bindi.» (V. 1564, v. 1192 ve not : 6 v. 1 - 2)

Gamasp ile ilgili metinde okuduğumuz, yumuşak ve siyah Türk başlığıdır. (V. III 1565, v. 1198) Fakat yine de biz, bu başlığın nasıl olduğunu, Türk başlığının İran başlığından hangi hususta farklılık arzettiğini bilemiyoruz.

Şehname, bütün Türkleri, İranlıların karşısında homojen bir topluluk olarak ele almakta, boyları birbirinden ayıran dil hususiyetlerine ve onların göçebe olup olmayışlarına bile bakmamaktadır. Şehnamede zikredilen Türk boylarından bazıları şunlardır : Karluk (V. III 1288, v. 317; 1522 v. 450), Çiğil (V. III 1521, v. 426; 1578 v. 1413), Kıpçak, Kaçgar, Guz (V. III 1193, v. 1034), Türkmen (V. III 1288 v. 323), Tatarî (V. III 1288, v. 317) fakat bunlar boş ve anlamsız isimlerden başka birşey değildir.

Firdevsi'nin Türkleri, İranlıların kahramanı Bezan'ın ağzından değerlendirmesi dikkate şayandır. O, «Türkleri yüzüne bakınca peri gibi fakat savaşta hiç bir şey değmezler» şeklinde değerlendirmektedir. (V. III 1187, v. 906)

Bu kanaat ilk anda insanı hayrete düşürmektedir. İlginç olan durum, İranlı şairin geçmişi yüceltmesi, gençlerin ve kadınların

güzelliğini ifade etmesidir. Konu ile ilgili olarak Hafız'ın şu gazeli-
ni hatırlamak yerinde olacaktır :

Eğer ân Türk-i Şîrâzî bedest âred dil-i mârâ Be hâl-ı hindu-
viş bahşem Semerkand u Buhârâ.

Eğer biz, Moğol etkisi altında kalmış, Orta Asya orijinli, İran sınırındaki çağdaş Türk tipini tanııyor ve buna da İranlı şairlerin bahsettiği gibi bakıyorsak iki husustan birini tercihte güçlük çe-
keceğiz. Şöyleki; Ya İranlıların zevki bizimkinden çok farklı, veya şairlerin meşhurlaştığı Türk tipi bugün rastlayamadığımız bir biçimdedir.

B. VIII 2618, v. 932'ye göre Türk kırmızıdır. Bununla şair, Türklerin sarışın olduklarını tarif etmeye çalışmış, «kedi gözlü» demekle de Türklerin göz renklerinin açık renkli olup, İranlılara benzemediği, onların siyah gözlerinden ayrıldığı gerçeğini vurgu-
lamak istemiştir.

Biz, gerek Orta Asya, gerekse diğer Türk toplulukları arasın-
da sarışın, aynı evsafa saç ve göz rengine sahip sayısız kimselerin bulunduğunu biliyoruz. Bu konuda tarihçilerin Kumanların çar-
pıcı güzelliklerinden bahsettiklerini de hatırlatmak yerinde ola-
caktır.

Şehnamede, asker olarak Türklere pek önem verilmemiş olup bu konuda Firdevsi tarafgirane davranmıştır. Buna karşı tarih, Türklerin şahsi yiğitlik ve askeri organizasyonlarının çok üstün ol-
duğunu göstermektedir.

Şehnamede Pers kültürünün Türk kültüründen üstünlüğü aşağıda olduğu şekilde izah edilmiştir. (V. III 1420, v. 2766)

«Turan ırkından üstün (parlak) zekâhı hiç kimse doğmadı.»

Şehnamede Türkler hakkında daha birçok küçültücü duygu ve düşünceye de yer verilmiştir.

Şehnamede hasım, düşman olarak gösterilen ve öyle olduğu kabul edilen Türkler hakkında objektif bir yargı söz konusu ola-
maz. Türkler hakkında şehnamenin verdiği bilgiler tarafgiranedir. Konunun objektif tanımı hakkında görüşümüze bir katkı sağla-
mayacaktır.